

او محمدك دامى ياپدىغى (ياپهچى) او *Mehmed-iñ dam-ı-nı yap-dıǵ-ı (yap-acaǵ-ı) ev* «maison dont Mehemet à bâti (bâtira) le toit»;

اوچوققنه باره وردىكك قترا *çocuǵ-u-na para ver-diǵ-iñ fuqara* «le pauvre à l'enfant duquel tu as donné de l'argent»;

مقدمه سى اوتوبهچم كىتاب *mukaddeme-si-ni oǵu-yacaǵ-ım kitap* «le livre dont je lirai la préface»;

اوچىنده آناغك اوتوروهچى سوقاق *uc-u-nda ana-m-iñ otur-acaǵ-ı soqaq* «la rue au bout de laquelle doit habiter ma mère»;

اوستىندن ايندىككز اسكمله *üst-ü-nden en-diǵ-iñiz iskemle* «le tabouret du dessus duquel vous êtes descendu».

2° inci yapılama (ortaçlar).

حوانيسنده طاعون اولان شهر *havâli-si-nde tâ'ün ol-an şehir* «ville dans les environs de laquelle sévit la peste»;

اوچىنده آغىر بر قورشون بارچهسى سالانان اولغه *uc u-nda ağır bir qarşun parça-sı sal-la-n-an olta* «ligne (de pêcheur) au bout de laquelle se balance un lourd morceau de plomb»;

مقاله قىر كلىش [1] (سرمش) بر آدم *sakaı-t-na kır g'el-miş (serp-miş) bir adam* «un homme sur la barbe duquel est venu (s'est répandu) du gris» (un homme à la barbe grisonnante).

Bu misallerde aracı mefhumlar sırasıyle *sakaı*, *uc*, *havâli* kelimeleridir ki, bunlar *ol-an*, *g'el-miş*, *sal-la-n-an* fiillerinin mef'ulileridir.

765. (Bu ifadelerin yabancı dillerde yapıışı tabiidir ki aynı tertipte olamaz A.U.E) [2]

Tayin ve tarif tümleci «comp. déterminatif» fiilin dolaylı mef'ulü «régime indirect» olduğu zaman (= Türkçede ikinci haldeki şekillerden biri) bu zamir, merciinin tayin ve tarif tümlecinden sonra bulunur:

«Le pauvre à l'enfant duquel tu as donné de l'argent»,

766. Fiileil karmaşık naatle, isimcil karmaşık naat arasındaki benzerliğin daha iyi kavranması için 761 inci bendde verilmiş olan düsturu şöyle basitleştirmek yeter: Fiileil karmaşık naatteki fiil, yapılan bir hadesi (*yan-an*) veya bir aracı B mefhumu (meselâ: *dam-ı*) tarafından uğranılan (*yap-dıǵ-ım*), gibi bir hadesi bildirmek suretiyle bir A (meselâ: *ev*) mefhumunu tayin ve tarif eder. [Mk. § 354 ve aşığısı].

Bu tarif, isimcil karmaşık naat hakkında verilmiş olanlara *değişecekleri değiştirmek suretiyle* «mutatis, mutandis» muadil olur. Vasıflama «qualification» fikrinin yerini sadece hades fikri tutar.

Nitekim *dam-ı yan-an ev* ifadesinde *yan-mak* «brûler» fiili *dam-ı* kelimesinin mantığı olarak müsned «prédicat» idir, ve bu yüzden kendisine düşen (failden sonraki) yeri alır. Fakat şahıslık siyga almaz. *Ev* kelimesine naat hizmetini gören bir ifade içinde yer

[1] Bunun yerinde *qui est tombé* ⇒ *düşmüş* kullanılır. A.U.E

[2] Şuna dikkat edilmeli ki, bu ifadelerin Fransızca karşılıklarında «dont, duquel» vaslî zamiri, mercii vaslî «relatif» cümledeki fiilin faili olduğu zaman (= Türkçede *bi-inci hal*; mk. § 741 ve 762) cümlelerin başında bulunur: «maison dont le toit brûle», veya mercii vaslî cümledeki fiilin dolaysız mef'ulü «régime direct» olduğu zaman da böyledir: (= Türkçede *ikinci hal* deki şekillerden biri; mk. § 746 ve 747): «maison dont j'ai bâti le toit».

tutmuş olarak, bu kelimenin belirleyeni «déterminant» sadece kendisinin olduğu takdirde nasıl bir sıyga alacaksa onu yani bir ortaç sıygasını alır. Şu halde bu ortaçın mânası, burada tuttuğu yer gibi ikircinli «ambigu» dir (mk. § 355).

767. İsimcil karmaşık naatlerde olduğu gibi, aracı isim ikiye bölünebilir, yani o ismin yerine birinci haddi (muzafı), bizzat belirleyen ismi bildiren irca alâmetini havi bir izafet terkibi gelebilir (mk. § 356).

MI. : دامتك ياريسى يانان او *dam-t-nin yarı-sı yan-an ev* «maison dont la moitié du toit brûle» (keli, keli. : «de son toit sa moitié brûlant maison»;
دامتك ياريسى يانان او *dam-t-niñ yarı-sı-nı yap-diğ-im ev* «maison dont j'ai bâti la moitié du toit».

D. ALEM OLARAK KULLANILAN FİLCİL NAATLER.

768. Fiilcil naatler isimcil naatler gibi alem olarak kullanılabilirler (mk. § 358), ve hatta bunların kullanışları ötekilerden daha kolayca olur.

O zaman naatin kendisinde, tayin ve tarif ettiği mefhum da girgin bulunur; başka türlü söyliyeyim, belirtik (=belirlenik) mefhum (mevsuf) ancak naati ile ifade edilir.

MI. : اوچوز آلان *ucuz al-an* «celui qui prend (achète) à bon marché»
(Ata sözü: اوچوز آلان بهالی آیر *Ucuz al-an paha-lı al-ır* «celui qui achète à bon marché, achète cher» (veya «n'en a que pour son argent»).

769. (Bu ifadelerin yabancı dilde yapılışı, tabiidir ki aynı tertipte olamaz. A.U.E.) [1].

MI. : بر آغزدن چيقان بيك ديله ياييلير *bir ağız-dan çık-an biñ dil-e yay-ı-ır*
(atasözü) «ce qui [1] sort d'une (seule) bouche se répand sur mille langue (Proverbe).

IHTAR. — Eski Fransızca'da «qui trop embrasse, mal étrecint» gibi cümlelerde «celui que» (o kimse ki) mânasında olan «qui» zamirinin kullanışları Türkçenin tarzına daha çok yakındı.

[1, 1] Fransızca'da bu ifadelerin muadillerini yapmak için, Türkçe fiilcil naat sıfat olarak kullanılmış ise onun müsait olduğu tercümeğe bir işaret sıfatı ilâve edilir: Böylece «ce qui, ce que, ce dont, celui qui, celui que, celui dont.. vs.» gibi ifadeler vücade getirilir. Naatin tazammun ettiği belirtik mefhum (mevsuf) zarfsız bir mânada olduğu zaman bu Fransızca «ce» kelimesi kullanılır: «chose qui, que..» J. D.

770. Müstesna olarak, meselâ ortaçtan evvel *her* «chaque» kelimesi bulunduğu zaman Fransızca'da bazan «démonstratif» siz tercümelere de müracaat edilebilir.

Ml.: هر يورولان ايچون خان ياييلماز *her yor-ul-an için han yap-ıl-moz* «on ne fait pas d'auberge pour quiconque se trouve fatigué (de la route).»

771. Fiilin bütün sıfatlık (katkınlık) siygaları şöylece isim olarak kullanılmış naat rolünde görülebilir:

a. Asıl ortaçlar, tabii kullanışlarıyla (741 inci bendde mutalaa edilen birinci hale muadil olarak).

Ml.: اولوي كورن خستلنه راضي اولور *öl-ü-yü gör-en hasta-liğ-a rāzī ol-ur* «celui qui voit un mort consent à (n') être (que) malade;

آودن افلاح اولمش وارمی؟ *av-dan iflāh ol-muş var-mı* «y' a-t-il un homme qui est trouvé son bonheur dans la chasse? (keli. keli: qui soit devenu heureux par la chasse).

گورنندن گورنمز چوقدر *g'ör-ün-en-den g'ör-ün-mez çok-dur* (Ata sözü) «on cache plus de choses qu'on n'en montre» veya «il y a plus de choses dans le monde invisible que dans le monde visible [2].

اوله جق اولدی *ol-acak ol-du* «ce qui devait arriver est arrivé».

İHTAR. — Çoğu zaman böyle kullanılan -(y)en li ortactır.

772. b. ortacımşılar (kullanışları ikinci halin 1 inci yapılamasına muadil olanlar; mk. § 747).

Ml.: کورک ایستدیگی بر کوز ایکیسی اولورسه نه سوز *k'ör-ün iste-diğ-i bir g'öz iki-si ol-ur-sa ne söz?* (Atasözü) «ce que désire l'aveugle, c'est un œil; si les deux (y) sont, cela n'en vaut que mieux (keli. keli.: quelle parole? inutile d'en parler);

سویله جکی وارسه ایشیده جکی دم وار *söyle-yeceğ-i var-sa işid-eceğ-i de var* «s'il a quelque chose à dire, il a aussi quelque chose à entendre.»

İHTAR. — Esas itibariyle yalnız *müteaddi* fiillerin ortacımşıları alem olarak kullanılabilir (bak, yukarıdaki misallere); bununla beraber müstesna olarak bu kullanışta bazı gayri müteaddi fiillerle yapılmış ortacımşılara da rastlanıyor:

MI.: er-diğ-i-ne er-ir er-eme-diğ-i-ne taş at-ar (Atalarsözü) «il met la main sur ce qu'il peut atteindre (il atteint ce qu'il atteint) et il jette la pierre à ce qu'il ne peut atteindre». Er-mek fiili mef'ulün ileyhe nâzım olur.

773. e. Gayrı tabii kullantılı asıl ortağlar (ikinci haldeki 2 inci yapılamaya muadil, mk. § 751). Bu hal nadirdir.

MI.: sū'ika vur-maşa-a dōn-dū «il devint comme quelqu'un qui a été frappé par la foudre».

siç-an düş-en-den on beş gölek çeküp «tirant 15 seaux de celui (des puits) où est tombé un rat» (Hül. Sâhî, fol. 14).

774. Karmaşık fiilcil naatler isim olarak ta kullanılabilirler [2].

baş-ı büyük olan bey, ayağ-ı büyük ol-an çaban ol-ur (Atalarsözü) «celui dont la tête est grosse devient prince, celui dont les pieds sont grands devient berger».

bu bab-da az-acık şüphe-si kal-an var-sa... «s'il y a quelqu'un qui conserve quelque doutes à cet égard...» (keli. keli.: «s'il existe [celui] dont un peu de doute persiste à cet égard»).

IHTAR. — Aşağıdaki misaller § 762, ihtarda kayıt ve işaret ettiğimiz ifadelere muadildir.

bağ-ı ol-an bal ye-mez-mi? (Atalarsözü) «celui qui a du miel, ne mange-t-il pas du miel?» (= on prophète de ce qu'on a).

hiç bir şey-i ol-ma-yan hiç bir şey kaybet-mez (Atalarsözü) «qui n'a rien, ne perd rien».

eğer iki kişi sefer-de ol-sa bir-i-nün su-yl ol-ma-sı (= ol-ma-sa) bir-i-nün ol-sa ol-ma-yan ol-an-dan dile-ye «si deux personnes sont en voyage et que une n'ayant pas d'eau (pour l'ablution) l'autre en ait, que celle qui n'en a pas en demande à celle qui en a» (Hül. Şâhî, fol. 39 V^e).

775. İsim olarak kullanılan fiilcil naatler isim olarak kullanılan (isimcil) sıfatların aldığı aynı lâhikaları (mk. § 360 ve aşağısı) alabilirler.

MI.: a. Cemi alâmetini:

erbâb-ı kalem-den temeyyüz ed-en-ler hâcegân-lığı-a terakki ed-er-ler-di «ceux d'entre les gens de plume qui se distinguaient étaient élevés au rang de khadjéguiân. (Hâcegânlık, eski Osmanlı idaresinin resmî kalemlerinde baş müsevvidlik unvanıdır).

b. Mülkiyet lâhikasını:

bu söz-ler-iñ iç-i-nde doğru ol-an-ı-da ol-ma-yan-ı-da var-dır «parmi ces paroles, il y en a qui sont vraies, (comme) il y en a qui ne le sont pas».

[1] er-er olacak. A.U.E

[2] Bunun Fransızca muadili «celui dont... ce dont...» olacak. Fakat, misallerde görüleceği üzere, tercüme değişebilir. J.D.

c. Haliyet sonuçlarını:

اللهدن قورقاياندىن قورق *Allah-dan kork-ma-yan-dan kork* (Atalar sözü)
«crains celui qui ne craint pas Dieu». (Basit naat; mef'ulün anh).

الى باغلى اولان كيم اولسه دوكر *el-i bağ-ı ol-an-ı kim ol-sa döv-er* (Atalar sözü)
«tout le monde (= qui que ce soit) frappe celui dont la main est liée»
(karmaşık naat; mef'ulün bih).

776. Ortacımsılarda da hal böyledir; şu kayıt ile ki, bunlara bir mülkiyet lâhikası getirmek ciheti yoktur, çünkü ortacımsı siygada tarifi gereğince bir mülkiyet lâhikası zaten vardır.

Şurada cemi alâmetli ve haliyet sonuçlu ortacımsılardan bir kaç misal veriyoruz:

(Cemi):

بتون سودكرى *bütün sev-dik-ler-i* «toutes les choses, les personnes qu'il aime».

رؤیاده كوردكرم بتون چيقيوز *rüyā-da g'ör-dük-ler-im bütün çık-ıyor* «les choses que j'ai vues en rêve se réalisent toutes.»

(Mef'ulün bih):

مسافر اومدينى يمز بولدىنى ير *misāfir am-duğ-u-nu ye-me-z bul-duğ-unu ye-r* «l'invité (l'hôte) ne mange pas ce qu'il espérait manger, il mange ce qu'il trouve».

(Mef'ulün ileyh):

ایش اوله جفته واریر *iş ol-açağ-ı-na var-ır* «l'affaire suit son cours» (keli keli.: «l'affaire va à ce qu'elle doit être»).

777. Fiilcil bir naatin sıfat veya isim olarak mı kullanıldığını ilk bakımda kestirmek her zaman kolay değildir. Fiilcil bir naat (ortaç veya ortacımsı) bir lâhika almışsa (şüphesiz bunu söylerken ortacımsıların tamamlayıcı cüz'ü olan mülkiyet lâhikasını hariç tutuyoruz), tereddüde mahal yoktur, isim olarak kullanılmıştır.

Fakat fiilcil naat hiç bir lâhika almamışsa, bunda tereddüdün yer olabilir. Ardınca bir fiil veya bir edat varsa, hiç olmazsa çok hallerde isim olarak kullanılmıştır. Eğer ardınca bir isim varsa, sıfat olarak kullanıldığı ihtimali daha çok olur.

Bununla beraber öyle misaller olur ki, bu halinde bile ortaç isim olarak kullanılmış bulunur:

شیطان ایله اورتاق اکن بغدادك صمانی آکیر *Şeytan ile ortak ek'en buğday-i saman-ı-nı al-ır* «celui qui fait les semailles avec le diable, (ne) reçois (que) la paille du blé»;

اللهك بيلديكى قولدن صاقلانماز *Allah-ıñ bil-diğ-i kuł-dan saqla-n-ma-z* (Atalarsözü) «ce que Dieu sait, n'échappe pas (non plus) à l'homme».

Öyle ise bu babta rehber olacak şey, her halde kelâmın mânası olmak gerektir.

778. İsim olarak kullanılan ortacımsılarda ise, hades isimleri diye kullanılan - *dik* li ve - (*y*) *ecek* li siygalardan bunları haricen ayıracak hiç bir şey olmamak yüzünden işler daha karışık bir durum alır.

Nitekim *يازدينى بيليرم yaz-diğ-i-ni bil-ir-im* gibi bir ifade:

بيليرم که يازدی Bilirim ki yazdı «je sais qu'il a écrit» (hades ismi), ve:

يازدينى شئى بيليرم yaz-diğ-i şey-i bil-ir-im «je sais ce qu'il a écrit» (isim olarak kullanılmış ortacımsı) mânalarını verebilir.

III. FİİLİN KATMAÇLIK SİYGALARI.

779. Fiilin katmaçlık siygaları (mk. § 695) ulamlık siyga (ulak, ulaç «gérondiv») ler ve vaslî (ulamık) tâbirler «locutions gérondives» dir.

Ulaklar, *hal ve kâre ait uymuk* «subordonnées circonstanciellés» hadesleri yani aslî «principale» hades için zaman, sebep, hal vs. gibi hal ve kârlar vazifesini yapan ikinci derece hadesleri bildirir.

Ulaklar değişimsiz «invariable» dir. (Ortaçlardan farklı olarak) kendiliklerinden zaman bildirmezler. Pek tabii olarak ta ne tarz «mode», ne şahıs göstermezler.

Bu iki aslî fârika (hal ve kâr diye kullanış ve değişmezlik), ulak ile asıl katmaç «adverbe» arasındaki benzerliği sarîh bir surette meydana koymaktadır.

780. Bazı ulaklardaki hal ve kâr ilgisi o kadar ince ve belirsiz olur ki, tahlile gelmez. Böyleleri kelâmın mânasını değil, görünüşünü değiştirdiği, ve şahıslık siygalar kullanmayı bırakmaktan başka bir maksat gözetmediği, ve böylece iki müstakil cümleyi bir tek kelâmdan ibaret bir zincirleme «période» içinde kaynaştırdığı cihetle, ikinci derecede hadesin uymukluğu «subordination», olsa olsa sadece *resmî* «formel» bir uymukluktur. Başka türlü bir deyişle, bunlar hal ve kârı bildirmekten ziyade *şahıslık siygaları birbirine bağlamak* hizmetini görürler. Zaten şimdi ulak veya ulaç dediğimiz ulamlı (vaslî) siygaları ifade etmek için Osmanlıca'da umumiyetle *ربط صينسى rabıt siygası* «forme de liaison» tabiri kullanılmıştır.

ML. : باره آلدی و کتدی *para al-di ve g'it-di* «il prit «reçut» l'argent et il s'en alla» (gibi şahıslı iki yanasık «juxtaposé» siyga) yerine şöyle denilebilir:

باره آلوب کتدی *para al-ıp git-di* (farklı bir siygası olan aynı mada bir ifade ki, şahıslık iki siygasından birinin yerinde bir ulak bulunuyor).

781. Şimdi biz bu sergileyişte (asıl) rabit siygası «formes de liaison» adını zayıf bir hal ve kâr ilgisi bildiren ulaklara vermeyi, ve bu ilginin daha açık bir surette kendini gösterdiği ulaklar için, ifade ettikleri hal ve kârın mahiyetine göre *zaman, sebep vs. ulakları* tabirlerini kullanmayı daha iyi buluyoruz. Meselâ:

باره آلینجا کتدی *para al-ınca git-di* «dès qu'il eut reçu de l'argent, il s'en alla». (Zaman hali ulağı).

782. Aslı fiil siygasının failinden müstakil olarak ulağın da kendine mahsus bir faili olursa, fiili şahıslık bir siyga imiş gibi bu fail mücerret haletinde bulunur.

Hem de umumî kaideye (bk. § 1064) uygun olarak ulaktan evvel gelir.

روزگار اسینجه یاراق قییلدایماز *rüzg'âr es-me-yince yaprak kıml-da-nma-z* «tant que le vent n'a pas soufflé, la feuille ne bouge pas». (Muk. s. 1007).

783. İHTAR. — Uymuk hades kelâmında aslı hadesten evvel gelir, çünkü onun tümlecidir (bk. § 1064). Başka deyişle söyleyelim: ulak, tâbi olduğu fiilcil siygadan evvel gelir.

Bir C hadesine nisbetle aslı olan bir B hadesi de bizzat bir A hadesine nisbetle tâlî olabilir.

Başka bir deyişle: Bir B ulağına tabi olmak üzere (C, D vs. gibi) bir veya bir çok ulaklar bulunabilir.

ML. : باع حین بیعه میبک بر عیبی بیان ایدوک مشتری اول عیب ایله قبول ایتدکه اول عیب سببیه *bāyî hîn-i beyî-de mebi-in bir 'ayb-ı-nı beyân ed-erek (C) müşteri ol 'ayb ile kabûl et-dik-de (B) ol'ayb sebep-i ile muhayyer ol-ama-z (A).* (Mecelle-i ahk'am-ı adliyye, madde 341) - «lorsque l'acheteur a accepté la chose vendue malgré le vice que lui signalait le vendeur, il n'a pas la faculté (de résilier la vente)» (keli. keli.: «lorsque - le vendeur exposant un vice, de la chose vendue (C) - l'acheteur a accepté avec ce vice (B), il n'est plus libre (de résilier la vente) à cause de ce vice (A)». (Article 341 du code civil ottoman).

784. Ulaklar bilhassa yazı dilinde sayıca çok, kullanışça siktir; Türkçede bağlaç (rabit edatı «conjonction») yokluğunun yerini tutarlar.

Şu son zamanlara kadar edebiyat dili pek uzun zincirleme «période»lerden hoşlan-
dığı sebeple, ulaklar geniş bir surette kullanılırdı. Bir mektubu, bir emri, bir fermanı,
hattâ bir kitabın bütün bir mukaddemesini bir tek cümleye sığdırmak gayreti bu siygaları
gerçekten fena bir kullanışa sürükleyordu.

Zamanın muharrirleri aksine kısa cümlelere karşı beğenmezlik göstermiyorlar ki, bu
hal bu günkü yazı diline hissedilir bir açıklık verdiriyor.

785. Bunların büyük miktarına rağmen (ve hattâ bunların büyük miktarı yüzünden
demek lâzım) ulakların her zaman birbirinden tamamiyle sarıh bir surette farklı kav-
ramları yoktur; ve bunlar çok zaman birbirinin sahasını çiğnerler. Bu sebeble bu siyga-
lardan her birinin ayırıcı (farika) olan esas kullanışı ayırd etmek gerektir.

786. Ulaklar şu aşağıdaki sonuçluk lâhikalarla görünürler:

1° - (y) ip وب(ی).

Ml.: سوب veya سوب sev-ip «aimant»;

اویوبوب uyu-yup «dormant».

2° - (y) erek رک(ی).

- (y) yarak رق(ی).

Ml.: سورهک sev-erek «en aimant»;

اویوبهرق uyu-yarak «en dormant».

3° - (y) e, - (y) e
- (y) a, - (y) a (katmerli) (ی) - (ی) - .

Ml.: سه سه sev-e sev-e «à force d'aimer, aimant» (yani: severek,
sevmek sâikasıyle);

اویوبه اویوبه uyu-ya uyu-ya «à force de dormir; en dormant»
(yani: uyuyarak, uyumak sâikasıyle).

4° meksizin - مکسزین

ماکسزین - maksızın

Ml.: سومکسزین sev-mek-siz-in «sans aimer»;

اویومکسزین uyu-mak-sız-in «sans dormir».

5° ik'en veya - k'en li ulak:

Ml.: سور ایکن veya سورکن sev-er ik'en veya sev-er-k'en «en aimant,
pendant que, tandis que je (tu, il) aime».

Yani: Ben (sen, o) sevdiğim (sevdiğin, sevdiği) sırada; ben
(sen, o) sevdiğim (sevdiğin, sevdiği) halde..

6° dikde دکده

دکده dikda

- Ml.: *sev-dikde* «lorsque je, tu... ils ont aimé».
 Yani (ben sevdiğim, sen sevdiğin, o sevdiği, biz sevdiğimiz, siz sevdiğiniz) onlar sevdikleri zaman;
uyu-dukdə «lorsque je, tu... ils ont dormi».
 Yani (ben uyuduğum, sen uyuduğun, o uyuduğu, biz uyuduğumuz, siz uyuduğunuz, onlar uyudukları zaman).

7° - *dikçe* *دیکچه*
 - *dikça* *دیکچه*

- Ml.: *sev-dikçe* } «au fur et à mesure que je, tu..., ils aiment
uyu-duça } (dorment)».

Yani gitgide, kerte kerte (ben, sen, o, biz, siz, onlar) severken (uyurken).

8° - *(y) ince* *ینجه*
 - *(y) inca*

- Ml.: *sev-ince* } «dès que..., lorsque je, tu... ils aiment (dorment)».
uyu-yunca }

Yani (ben, sen, o, biz, siz, onlar) sever sevmez, sevdikleri (uyudukları) zaman.

9° - *(y) inceye kadar* *ینجهیه قدر*

- Ml.: *sev-inceye kadar* } jusqu' à ce que je, tu... ils
uyuyuncaya kadar } aiment (dorment.)

Yani (ben, sen, o, biz, siz, onlar) sevene değin (uyuyana kadar).

10° - *(y) eli (-den beri)* *الی (دنبری)* [1].

- Ml.: *sev-eli veya sev-eli-den beri*.

uyu-yalı veya uyu-yalı-dan beri «depuis que je, tu..., ils ont aimé (dormi).

Yani (ben, sen, o, biz, siz, onlar)ın sevmesinden (uyumasından) başlayarak.

11° *صکره (صوکره)* { *dikden* } *soñra*.
دندن

- Ml.: *Sevdikten soñra* } «après avoir aimé».

Uyuduktan soñra } «après avoir dormi».

Yani (ben, sen, o, biz, siz) onların sevmesinden sonra.

[1] Müellifin gösterdiği (-yeli) ve (-yeli-den beri) suretlerinden başka (-yeli beri) sureti de vardır. A.U.E

12° مدن ویا مزدن (اول) - $\frac{-meden (-mezden)}{-madan (-mazdan)}$

MI.: سومدن (سومزدن) اول - «sev-meden (-mez-den) evvel».

او یومدن (اویومزدن) اول - «uyu-madan (-maz-dan) evvel».

«avant d'avoir aimé (dormi);

Yani (ben, sen, o, biz, siz) onların sevmesinden (uyumasından evvelce)..

787. *Ulak tabirleri* «des locution gérondives». Ulakların yanında büyük miktarda ulakçıl tabirler de vardır. Bunları iki nev'e ayırıyoruz:

1° Değişimsiz ulak tabirleri.

Meselâ: *ol-mak ūz(e)re* (1328) tabiri gibi ki, «pour être» (yani olmak için) manasında olup, bazan *olarak* ulağiyle aynı manada kullanılır.

Bu tabirler çok olmayıp, her hususî hallerinin yeri geldikçe bunların yapılama suretini (ki çok defa bir mastarı havidirler) göstereceğiz.

788. 2° değişimli ulak tabirleri.

Bunlar ötekisine bakınca epiycedir.

789. Değişimli ulak tabirleri umumiyetle bir hades ismiyle ona bağlı bir mülkiyet lâhikasından ve onun ardınca gelen bir ilgiç «postposition» dan, bir katmaç «adverbe» tabirinden veya halet sonucundan «désinence casuelle» terkip edilir.

Bu kullanışta çoğu zaman görüleni, *-dik* li isim siygasıdır.

MI.: *sev-diğ-im gibi* «de même que j'aime, dès que j'aimai».

Yani (nasıl sevdim veya seversem; ben sever sevmez, sevince».

sev-di-ğim hal-de «tandis que j'aime».

Yani ben sevdim, veya seviyorum (severim), halbuki...

sev-diğ-im-de «lorsque j'aime».

Yani ne zaman ki sevdim, (seviyorum, severim).

sev-diğ-im-den «parce que j'aime, j'aimais».

Yani (çünkü seviyorum [severim], sevdim).

Niyetli siyga veya istikbal siygası söylenmek istenilirse, *-(ye)cek* li isimcil siyga kullanılır; *-me* li hades ismi daha seyrek kullanılır.

790. Bu ulak tabirleri için kabul ettiğimiz «değişimli» sıfatı şu cihetten haklı ve yerindedir ki, bunlar *daima* şahsa göre değişen mülkiyet eklemine ahırlar.

Bu mülkiyet eklemının rölü ise, hadēs ismi (717 §) dolayısıyla gösterilmiş bulunuyor: ulak tabirinin *fail* ini bildiren irca alâmeti hizmetini görür.

Bu takdirde değişimli ulak tabirlerinin faili, ulakların faili (ki mücerret halinde bulunur, bak § 782) gibi aynı muameleye tabi olmaz.

791. Bir takım ulak tabirleri gerçekten belirtken «déterminant» lar gibi kullanılır ki, bunda fiilin katmaçlık tabirlerinin fiilin sıfatlık tabirlerine ait sahayı çiğnemesi gibi bir şey var (mk. § 1331, 1459, 1464). Ulâklar ve ulaklık tabirler için ileride (§ 1297 ve aşağısı) tafsilli bir sergileyiş yapılacaktır.

IV. - (Y)ESI عَسَى (۱) LÂHIKASI.

792. Bugün bu lâhika ancak bir takım hazır yapıli ifadelerde kullanılır. Bu gibilerin fiilcil siygalarına mütenevvi uyanları altına dağıtacağımız yerde, hususî mizacları dolayısıyla muhtelif kavramlarını bir yerde toplu olarak göstermeyi daha iyi bulduk.

Hakikatte de bu, - (y) ecek عَجَكَ (۱) lâhikasıyla (bk. § 868, ihtar 3 aşağısı) yakından akrabadır; ve eğer bu - (y) ecek lâhikasını da birlikte mütalâa edecek olsaydık, - (y)esi lâhikasını onun ardınca mütalâa etmemiz lâzım gelirdi.

793. - (y) esi lâhikası, - gü (- kü) den yapılmış fiilin eski bir isimcil siygası ile onun a. dınca gelen ve teşbih ve tasgir edatı olan [1] - si (bk. § 868, ihtar aşağısı ve § 1343, 2°) den çıkmış bulunuyor.

Ml.: *tîlâ-gü-si tur-ur* «il est sur la point de demander, il désire» (*Tezkere-i Evliya*, müteaddit yerler). Yani (istemek üzeredir, istiyor) [2] - bk. bir başka misale, § 798, ihtar, 2.

Metindeki de tasdik ettiği üzere (bk. aşağıki bentte 3°) - (y)esi lâhikasının eski Osmanlı lehçesinde - (y)isi sureti de vardı ki, bu tamamıyla - *güsi* lâhikasına muadildir; (y)isinin boğazlı g si düşmüş olacak.)

794. - (y)esi lâhikasının daha yaşamakta olduğu eski Osmanlı lehçesindeki kullanışlarıyla - (y)ecek lâhikasının kullanışları arasındaki benzeşim, bilhassa göze çarpacak halde idi (ki halâ bugün Azerce'de de böyledir). Şöyle kullanışları vardı.

1° Alelâde ortaç (niyetli gelesi «futer-intentionnel»).

Ml.: *an-un yüz-in-e bak-ası g'öz-üm yok* (A. U. E) «je n'ose pas le regarder en face» *kelt. kelt*: «je n'ai pas un œil susceptible de regarder son visage» (Bibl. Nat. yazmaları; eski türk kalma eşyası, 313. yaprak 46);

bak-ası yerine *bak-acak* kelimesi getirilmiş olsaydı, mâna tamamıyla aynı kalırdı.

2° Yarı meçhul ortaç (niyetli gelesi).

[1, 2] Bizce bunun karşılığı *dilediği dir* (yani onun istediği, arzu ettiği) olacak. Buradaki *si*, müellifin dediği gibi teşbih ve tasgir edatı değil, sadece mülkiyet (izafet) lâhikasının müfret gaip şeklidir, A.U.E.

Bir takım ifadelerde - (y) esi ile birlikte bulunan mef'ulün ileyh alâmeti, tabii olarak bu haletle olan bir fiilin kullanılması dolayısıyla görülür.

Ml. : *Şah-ı-ya git-di* «il court à sa perte; il a sombré dans une vie désordonnée»; *Şah-ıh...* «nirde e-le-n-ir-miş sor-ma-dün-mi» *de-di de* «şahır, padişah-ım...» *Şah-ı-ya kaş-ma-dı g'eş-i-ver-di-ler*, «le roi dit: «et tu n'as pas demandé ou ils demeurent?» - «non Sire, ils ont passé si vite que je n'ai pas eu le temps de demander» (GISEE, s. 40).

IHTAR. — Bu ifadeler, - (y) ecek lâhikasını havi olan başka buna benzer ifadelere yaklaştırılabilir.

Ml. : *Şah-ı-ya kaş-ma-dı g'eş-i-ver-di-ler* «tu tel qui mérite tous les maux» (keli. keli. : «d'êtro maltraité»); *Şah-ı-ya kaş-ma-dı g'eş-i-ver-di-ler* «à pendre, pendard».

796. 2° Mef'ulün ileyh alâmetiyle, az miktarda bir takım ifadelerde *ce-si-ne* (bk. § 929) lâhikasıyla yapılanlara yakın bir mânada olarak «Fransızca: comme si... au point de...».

Ml. : *Şah-ı-ya sev-mek* «aimer à la folie» (comme si l'on devenait fou, au point de devenir fou); *Şah-ı-ya kaş-du* «il courut à perte d'haleine» (à en mourir); *Şah-ı-ya kaş-du* «il fit galoper le cheval, à la rendre fourbu» (comme s'il allait le faire mourir) ki, *Şah-ı-ya kaş-du* de denilir; *Şah-ı-ya g'ül-mek* «rire à en perdre les esprits»; *Şah-ı-ya büyük değıl-dir* «les arbres ne sont pas grands dès leur naissance» (Rifat Efendi hikâyeleri, mukaddeme). Bu *Şah-ı-ya kaş-du* tabiri tam *Şah-ı-ya kaş-du* «depuis que j'existe, depuis ma naissance», nın mânasını almış bulunuyor. (Muk. § 1411, ihtar).

Çok kullanılan *Şah-ı-ya kaş-du* «à crédit» (keli. keli., «comme l'en donnait») kelimesini de bu takıma koymalı.

Bu ifadeler 1408 inci bentte bahsi geçenlerin basit bir çeşidi gibi görünüyor (mk. aşağıki bent).

Şu tabirler, - cesineli olanlar (§ 929) gibi bir ismin belirtkeni olarak kullanılabilirler: *Şah-ı-ya kaş-du bir muhabbet*; «Un amour passionné»; *Şah-ı-ya kaş-du bir şiddet*; «Une fureur aveugle»; *Şah-ı-ya kaş-du bir muzârebe* «Une rixe à mort».

797. 3° mef'ulün ileyh alâmetinden sonra *Şah-ı-ya kaş-du* (*Şah-ı-ya kaş-du*) «jusqu'à» lı olarak. O zaman bir ulak tabiri hasıl olur ki, bundan § 1408 de bahsedilecektir.

798. 4° halk dilinde *Şah-ı-ya kaş-du* «envie» filinin faili olarak «arzusunda olmak=d'avoir envie de...» mânasıyla.

Ml. : *Şah-ı-ya kaş-du* «j'ai envie de boire».

Müfret gaipite - şilerden birisi kaldırılır.

Ml. : *Şah-ı-ya kaş-du* (*Şah-ı-ya kaş-du*) «il eut envie de manger».

IHTAR. 1 — İstanbul'da aynı mânada (y) ecek li siyga kullanılır.

tasrihsiz teme hizmetini görebilir ki, bu onun *mazari* «ariste» temesiyle ortaklaşmasından ileri geliyor. Gerçek ki bu, bilindiği üzere, aslında katmaşık bir fiilin muzariünden başka bir şey değildi (mk. § 613) [1].

801. Daha ileride (§ 1458) görüleceği üzere, gayri muayyen mazî temesiyle benzeşimi (örneksenim = analogie) dolayısıyla teme kullanılışı hattâ mürekkep rivayet «dubitatif» siygasına kadar yaygınlaştırmıştır:

802. İnsirafsız fiil temeleri şöyle kullanılır:

1° *ك* gibi ilgici (postposition), veya *ت* - *cesine* ekiyle. O zaman bunlar teşbih

[1] Müellifin fikrinde hal siygası, meselâ *gel-i yor-ur* suretinde *gel-* mastar köküne bir *i* vokali katıldıktan sonra, (yürümek) manasında eski *yormak* mastarının muzari müfret gaibi getirilerek yapılan mürekkep bir fiilden daha sonraları sondaki *-ur* muzari temesi aşınıp düşmekle olmuştur.

Fakat bizce daha çok ihtimal dahilinde olan bir cihet vardır ki, o da hal siygasının da hemen bütün öteki siygalar gibi, basit bir ortaç (sıfat) dan doğmuş olmasıdır.

Bu sıfat, müsbet ve menfisi de olabilen bir mastar köküne abenge göre *gür - gur.. ger - gar* ekleri getirilmekle yapılır. Mastar kökü lâzım mânalı ise bu sıfat ismi fail, müteaddi mânalı ise ismi meful rolünde olur. (Lâzımlar malûm manası verdikleri için bunlara ismi fail, müteaddiler meçhul manası verdikleri için bunlara ismi meful denir.)

Çağ. lûgatinde s. 17 de: «*gur, gür* alâmetleri menfi fail manası da beyan eyler» diye bir kayıt vardır ki, gerek yanı başında, gerek lûgatin muhtelif yerlerinde verilen ve bazıları aşağıya nakledilen misallere göre bu, tam bir tarif değildir. Tam olabilmek için: «*gur, gür* hattâ *gar, ger* alâmetleri lâzım ve müteaddi mânalı müspet ve menfi mastar köklerinin sonlarına katılarak bunları mastarı lâzım ise ismi fail, mastarı müteaddi ise ismi meful mânalı ortaç sıfatlar yapar» denilmeli idi:

1. *Bul-gar* (bulanır, bulaşır olan, müleyves) - *uç-gur* (uçar olan); *tay-gur* (kayar olan); *toy-gur* (doyar olan, tok); *öt-gür* (geçer olan); *geç-gür* (goçer olan); *yık-ıl-gur* (yıkılır olan, harap);

2. *Yıgla-gur* (ağlar olan); *uyga-n-ma-gur* (uyanmaz olan, gafil); *tay-ma-gur* (kaymaz olan); *toy-ma-gur* (doymaz olan); *yara-ma-gur* (yaramaz olan); *yık-ıl-ma-gur* (yıkılmaz olan), vs.

1 Numaralı misaller (*gar, gur*) eklerinin, sonu konsonlu mastar köklerine katılarak ortaç (sıfat) teşkil edenleridir ki, (*al-gan* = *al-an* da olduğu gibi) sonraları bunlardaki *g* düşmekle:

Bal-ar (bulanır, «meçhul mânasından çıkararak»), *uç-ur, tay-ur, toy-ur, öt-ür, geç-ür, yık-ıl-ur* suretlerine girmiş; ve tek hecelilerde vokal değiştirerek *uç-ar, tay-ar, toy-ar, öt-er, geç-er* gibi muzari şekillerini almış; ve (*yıkıl-ur* suretindeki) çok hecelilerde ise, olduğu gibi kalarak zamanlı siygalar teşkil etmişlerdir.

2 Numaralı misaller *gar, gur* eklerinin sonu vokalli mastar köklerine katılarak (sıfat) teşkil edenleridir ki, iki vokal arasında kalan *g* leri (lehçemizde olduğu gibi) *ğ* ye çevrildikten sonra *y* ye (*çağla-gan, çağla-yan* da olduğu üzere) çevrilmiş olmakla:

Yıgla-(y)ur, uy(g)an-ma-(y)ur, tay-ma-(y)ur, toy-ma-(y)ur, yara-ma-(y)ur, yık-ıl-ma-(y)ur muzari şekillerine girmişlerdir ki, işte bu türlüleri hal mânasına geldikten sonra, 1 numaradaki muzariler dahi örneksenim (analogie) yoluyla bu *yür* ekini almışlar; fakat bunu alırken söylenmeyi kolaylaştırmak için bundan sonra abenge göre bir vokale de mühtaç olmuşlardır. *Gel(i)yur, al(i)yur* (bu suretle kullanış Erzincan ve havalisinde halâ yaşamaktadır; *u, ü* lerin ise sonradan *garp* vilayetlerinde *o* ya çevrildiği anlaşılıyor). A.U.E